

Степан Захаркін

НОВІ НАДХОДЖЕННЯ ДО ВІДДІЛУ РУКОПИСНИХ ФОНДІВ

Протягом минулого року рукописне зібрання Інституту літератури ім.Т.Г.Шевченка НАН України збагатилося новими надходженнями. Було створено особовий фонд Остапа Вишні, а також доповнено низку вже існуючих фондів — І.Айзенштока, О.Білецького, М.Біляшівського, В.Винниченка, З.Геник-Березовської, М.Драй-Хмари, О.Олеся, О.Ольжича, Д.Павличка, М.Степняка, В.Стуса та колекції фотоматеріалів і матеріалів письменників української новітньої літератури.

Найзначнішим письменницьким архівом, що надійшов до фондів відділу за останні кілька років, став архів *Остапа Вишні* (справжні ім'я та прізвище Павло Михайлович Губенко; 1889 — 1956), який принесли в дар Інституту, виконуючи волю покійних удови та названої доньки письменника, його онуки Мар'яна і Павло Євтушенки. Донедавна архів упродовж півсторіччя перебував у робочому кабінеті Остапа Вишні в його останньому київському помешканні на вул. Червоноармійській, 6, де письменник жив з 1952 р.

Архів Остапа Вишні, який після смерті письменника дбайливо зберегли, систематизували й доукомплектували його вдова Варвара Губенко-Маслюченко та її донька Марія Євтушенко, може правити за взірць добре збереженого та впорядкованого письменницького архіву. Втім, говорячи про цілісність та комплектистність цього документального зібрання, слід застерегти, що йдеться про архів Остапа Вишні років ув'язнення (1934—1943) та київського періоду (1943 — 1956); що ж до матеріалів з-перед 1934 р., то їх, за незначним винятком, було назавжди втрачено під час Другої світової війни: від'їжджаючи 1935 р. до чоловіка, ув'язненого в Ухто-Печорському таборі, В.Губенко-Маслюченко залишила архів Остапа Вишні своїм харківським родичам, які в роки нацистської окупації знищили його, нібито побоюючись репресій¹.

Творчі рукописи Остапа Вишні збереглися в архіві, починаючи від середини 1930-х рр. Втрату попередніх рукописів, за задумом упорядників архіву, покликаний певною мірою компенсувати корпус публікацій гуморесок Остапа Вишні в періодичній пресі 1919 — 1956 рр. (вирізки з часописів, фото- та машинописні копії), укладений удовою письменника і систематизований нею за хронологією, а також збірка прижиттєвих видань творів письменника (1924 — 1955), до складу якої входять і авторські робочі примірники. Найранішим твором Остапа Вишні, що зберігся в рукопису, є неопублікований одноактовий гротеск "Ужас", написаний в Ухто-Печорському таборі. З особливою повнотою репрезентовано творчі рукописи 1944—1955 рр., так само систематизовані переважно за хронологією, — гуморески, оповідання, фейлетони, памфлети, літературний щоденник "Думи мої, думи мої...", переклади творів М. Гоголя, Я. Неруди, А. Чехова та інших письменників, нариси, статті. В архіві наявні матеріали, що стосуються редакторської праці Остапа Вишні, зокрема рукописи інших авторів з його нотатками.

Велику групу біографічних матеріалів становлять особисті та ділові папери Остапа Вишні, серед яких нечисленні, випадково зацілілі документи 1920-х рр., документи про арешт і ув'язнення, довідки про звільнення з Бутирської в'язниці в Москві (1943) та про реабілітацію (1955), видавничі угоди, матеріали про участь у літературно-мистецьких декадах та літературних вечорах, автобіографії різних років. Збереглося і сфальшоване радянськими спецслужбами друковане оповіщення про смертний вирок ОУН(б) Остапові Вишні, яке київські енкаведисти надіслали письменникові в другій половині 1940-х років, маючи на меті ліквідувати його фізично й камуфлювати вбивство під бандерівський теракт. Окремий блок матеріалів стосується смерті й похорону Остапа Вишні. Окрім фотографій похорону, опису жалобних стрічок, телеграм та

¹ Усне повідомлення Сергія Гальченка в лютому 2003 р.

листів з висловом співчуття, вдова письменника зберегла останні газети та листи, що їх одержав і прочитав Остап Вишня напередодні смерті, а також усі інші папери, які перебували на робочому столі письменника в останній день життя.

В епістолярному розділі архіву зусиллями вдови Остапа Вишні зібрано сотні листів письменника до різних осіб. Особливий інтерес становить корпус листів Остапа Вишні до дружини (1935 – 1956), до складу якого входять і таборові листи 1935 – 1938 рр., що стоять в одному ряді з такими трагічними епістолярними пам'ятками доби, як соловецькі листи М. Зерова й М.Куліша та колимські листи М.Драй-Хмари². Унікальність таборового епістолярію Остапа Вишні полягає в тому, що збереглися (і також надійшли до Інституту) листи-відповіді адресатки – В.Губенко-Маслюченко, які дозволяють реконструювати цей листовний діалог із максимальною повнотою. З-поміж листів Остапа Вишні до письменників варто виокремити листи до І.Дніпровського (1930–1933), що є одними з найраніших документів архіву, а також до Ю.Яновського, П.Воронька та редактора журналу “Крокодил” С. Шевцова. Важливою складовою цієї частини архіву Остапа Вишні є збірка копій тих його листів, що зберігаються в інших державних сховищах та приватних архівах. Серед кореспондентів Остапа Вишні, чії листи зберігаються в архіві, – Б.Гмиря, О.Гончар, В.Гжицький, А.Малишко, Петро Панч, І.Паторжинський, Л.Первомайський, М.Рильський, І.Сенченко, В.Сосюра, П.Тичина, Ю.Шумський, Ю.Яновський³. В окремій теці – записки, з якими зверталися до письменника його слухачі на літературних вечорах у різних містах України. В архіві також зібрано (в оригіналах і копіях) дарчі написи письменника різним особам на виданнях його творів.

Значну частину архіву складають матеріали про вшанування пам'яті Остапа Вишні та вивчення його творчої спадщини. Це, зокрема, матеріали про відзначення ювілеїв письменника, втілення його образу в мистецтві, присвячені йому літературні вечори та Вишневі читання, естрадне виконання його творів, посмертне (і, як відомо, безрезультатне) номінування письменника на здобуття державних премій, увічнення його імені в назвах бібліотек, вулиць, книгарень і пароплаву. В архіві ретельно (хоча, зрозуміло, далеко не вичерпно) зібрано публікації, присвячені Остапові Вишні (рецензії, статті, автореферати дисертацій, книжки; 1924 – 1989), і ті, що містять окремі згадки про письменника, літературні твори, пов'язані з ім'ям Остапа Вишні, дипломні роботи та дисертації про його творчість, спогади сучасників (зокрема, неопубліковані), переклади творів письменника іншими мовами, матеріали до бібліографії творів Остапа Вишні.

Разом з архівом Остапа Вишні до Інституту надійшов архів його дружини – акторки Варвари Губенко-Маслюченко (1902–1983), що містить її листування, а також матеріали інших осіб, з-поміж яких слід виокремити машинописний примірник поеми В.Сосюри “Розстріляне безсмертя” з дарчим написом поета В.Губенко-Маслюченко.

Фонд археолога та етнографа, незмінного директора Київського художньо-промислового та наукового музею ім. імператора Миколи I акад. *Миколи Біляшівського* (1867 – 1926) поповнили дві недатовані світліни вченого, які передала Тамара Скрипка (Нью-Йорк).

Велику (понад 250 од.) збірку листів літературознавця, багаторічного директора Інституту літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України акад. *Олександра Білецького* (1884–1961), зосереджену у фонді вченого, поповнив його лист до львівського колеги Олексія Чичеріна (1956), що його передав спадкоємець адресата Петро Бухаркін (Санкт-Петербург).

Фонд *Михайла Драй-Хмари* (справжнє прізвище Драй; 1889 – 1938) збагатив рукопис незавершених і неопублікованих спогадів його дружини Ніни Драй-Хмари, які принесла в дар Інституту поетова донька Оксана Ашер (Нью-Йорк).

Величезний і досі не опрацьований архів історика літератури *Ієремії Айзенштока* (1900–1980) доповнив авторський план спецкурсу “Техніка історико-літературного дослідження”, що його вчений читав наприкінці 1930 – на початку 1940-х рр. у Київському університеті. Дублетний примірник документа надійшов з рукописного відділу Інституту російської літератури (Пушкінський Дім) Російської АН, куди його було передано у складі матеріалів архіву літературознавця, професора Київського університету Олександра Назаревського.

² Таборові листи Остапа Вишні до дружини почасти опубліковано: *Вишня Остап*. Твори: В 4 т. – К., 1989. – Т. 4. – С. 388 – 436 (деякі листи адресовано також синові письменника В'ячеславу та названій доньці Марії).

³ Листи М. Рильського та П. Тичини до Остапа Вишні опубліковано: *Рильський М.* Зібрання творів: У 20 т. – К., 1988. – Т. 19. – С. 291, 319, 324, 325, 378; *Тичина П.* Зібрання творів: У 12 т. – К., 1990. – Т. 12. – Кн. 1. – С. 271, 281, 312.

Фонд літературного критика *Мирона Степняка* (справжнє прізвище Ланшин; 1903 — 1949) поповнили шість книжок з його особистої бібліотеки, які надійшли від удови історика літератури Миколи Родька Валентини Карпової. 1950 р., коли М.Степняка уже не було в живих, його учень по Одеському університету М.Родько на пропозицію матері передчасно померлого критика Ольги Ланшиної відібрав з великої книгозбірні її сина кількадесят потрібних для роботи видань. У 1990-і рр., після смерті М.Родька, його вдова передала більшу частину цих книжок до бібліотеки Одеського університету, де їх було розчинено в основному фонді, а решту 2002 р. принесла в дар Інституту літератури. Серед книжок, які зберігатимуться відтепер у фонді М. Степняка, — другий відомий примірник рідкісної дебютної збірки В.Свідзінського “Ліричні поезії” (Кам’янець, 1922)⁴, а також примірник “Казок” М. Жука (Чернігів, 1920) з дарчим написом автора М. Степнякові.

За підтримки Посольства Чехії в Україні було продовжене комплектування особового фонду літературознавця *Зіни Генік-Березовської* (1928 — 1991), яка жила і працювала у Празі. Частина архіву З. Генік-Березовської надійшла до Інституту 1993 р. від сина дослідниці Марка Березовського (Прага); у її складі було кількасот листів письменників, критиків та митців-шістдесятників (Є.Гуцала, І.Дзюби, І.Драча, М.Коцюбинської, Є.Сверстюка, І.Світличного, Г.Севрук, І.Чендея, В.Шевчука), а також Ю.Івакіна, Г.Кочура, Ю.Меженка та ін. Серед архівних матеріалів, які М. Березовський передав Інституту торік, — наукові розвідки З.Генік-Березовської з історії українського письменства та його зв’язків із зарубіжними літературами (зокрема, німецькою та чеською), популярні статті та радіовиступи про українську літературу, переклади творів українських письменників чеською мовою, підготовчі (зокрема, бібліографічні) матеріали до наукових праць, листи різних осіб до З.Генік-Березовської. Разом із матеріалами З.Генік-Березовської до Інституту надійшов архів її чоловіка — мовознавця Костя Березовського (рукописи його праць з діалектології та історії української мови тощо). Невелику групу матеріалів інших осіб утворює добірка листів Н.Королевої до О.Байлюкової-Стахурової, а також поодинокі документи, що стосуються *О.Олеся* та *О.Ольжича* (їхні еміграційні архіви, збережені З.Генік-Березовською, надійшли до Інституту 1993 р.): програма академії-концерту з нагоди 40-ліття літературної праці О. Олеся (Прага, 1943), рукопис спогадів невстановленої особи про О.Олеся та візитна картка О. Ольжича як наукового працівника Музею ім. Пібоді при Гарвардському університеті (1930-ті рр.). Матеріали О. Олеся та О. Ольжича буде влито до їхніх особових фондів.

У складі архіву З. Генік-Березовської надійшла значна кількість друкованих матеріалів, зокрема авторські примірники публікацій дослідниці, видання із книгозбірні чеської славістки Гелени Прохазкової з авторськими дарчими написами російських та українських філологів (М.Алексєєв, В.Виноградов, М.Гудзій, Д.Лихачов та ін.), а також зібрання клеписдр українців, померлих у Празі у 1970—1990-ті роки.

Передачу празького архіву З.Генік-Березовської до Інституту завершено у січні 2003 р.

Чергову порцію свого архіву здав торік до Інституту поет *Дмитро Павличко* (нар. 1929). Вона складається з матеріалів, які відбивають діяльність Д. Павличка на посаді Надзвичайного і Повноважного Посла України в Польщі.

Фонд *Василя Стуса* (1938 — 1985) збагатили 19 листів та телеграм поета до Івана Світличного (1976 — 1980), які принесла в дар Інституту вдова адресата Леоніда Світлична. Листи було нещодавно опубліковано⁵.

До *колекції фотоматеріалів* надійшла велика збірка світлин з історії Інституту літератури 1960—1980-х рр. (контактні відбитки), які передала колишня співробітниця відділу рукописних фондів та текстології Тетяна Третяченко.

Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України складає глибоку подяку Посольству Чехії в Україні, Інституту російської літератури (Пушкінський Дім) Російської АН, проф. О.Ашер, М.Березовському, проф. П.Бухаркіну, М.Євтушенку, П.Євтушенкові, В.Карповій, Д. Павличковій, Л.Пономаренко, Л.Світличній, Т.Скрипці й Т.Третяченко за сприяння в комплектуванні наших фондів.

⁴ Див.: *Захаркін С.* Сенсаційна знахідка // Літературна Україна. — 2002. — 11 лип; Слово і Час. №8. — С. 90.

⁵ Див.: Писати важко. Листи Василя Стуса: 1977 — 1980 роки / Публ. Л. Світличної // Кур’єр Кривбасу. — 2002. — № 147. — С. 135 — 152.